
ТРАНСФОРМАЦІЯ ЛІНГВОМЕНТАЛЬНИХ ПРОФІЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ В ЧАС ВІЙНИ

Сюта Г. М.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-554-9-3>

ВСТУП

Події повномасштабної війни спричинили незворотні зміни в мові та мовній свідомості українців. Як наслідок, станом на початок 2025 року, після трьох фізично й психологічно травматичних років самовідданого протистояння ворогові маємо підстави констатувати очевидну перебудову національної мовної картини світу (зокрема, зміну наповненості ядерної та периферійної зон), а також відчутну трансформацію лінгвоментальних профілів ключових для неї концептів та образів.

Компонентне переструктурування ядра української мовної картини світу сьогодні пов'язане з актуалізацією, «підтягуванням» із периферії, прямою або переносною неосемантизацією універсальних понять (*війна, єдність, перемога, пам'ять, дім, небезпека, руїна* тощо), а також конкретніших (*пташка, котик, колобок, очі, нічник, зеленка, дискотека, піксель* та ін.). Помітної часової конкретизації зазнала архетипна, наднаціональна за природою опозиція «свій – чужий»: її найбільш відкличним для українців оприявнювачем став формат *захисник – агресор* (=ворог).

Осмислення когнітивних та аксіологічних профілів концепту «війна» є надважливим завданням сьогоденної української лінгвістики. Це умотивовує незаперечну актуальність дослідження його семантико-стилістичної, функціонально-прагматичної, оцінної багатовимірності, засобів вербалізації в різностильовій та різножанровій мовній практиці (Б. Парахонський, Г. Яворська, Т. Вільчинська, Г. Сюта, О. Маленко, С. Гриценко, М. Навальна, Т. Коць, С. Бирик, Л. Кравець, Л. Зіневич та ін.). При поглибленому вивченні й висвітленні цих аспектів варто враховувати динамічну природу когнітивних профілів, які змінюються симетрично до зміни реалій, процесів і явищ, проєктованих на картину світу.

Рефлексії над національною мовною картиною світу в час війни, осмислення процесів її інтенсивної розбудови та трансформації, простеження встановлюваних між складниками логіко-семантичних і асоціативних зв'язків спонукають до розгляду двох часово маркованих, ментально взаємозумовлених ключових концептів – «війна» та «відповідальність».

1. Лінгвоментальне профілювання концепту «війна» в мовній практиці 2022–2025 років

Для українського народу мова упродовж віків була інструментом збереження ідентичності, символом, самодостатньої, самовизначеної, історично й культурно самореалізованої нації. А тому завжди дуже чутливо реагувала на змагальні події, пов'язані з виборюванням чи захистом незалежності, суверенності, державності. Від 2014 року спостерігаємо об'єктивно виправдане загострення цієї чутливості, а від 2022 – її граничну кульмінацію, що виявляється в масштабній мілітаризації словника, максимальному розширенні логіко-семантичних зв'язків поняття *війна*, в оновленні когнітивно-асоціативного ареалу уявлень про війну та її оцінок. Упродовж короткого часу відбулося переструктурування ієрархії лексико-семантичних відтінків, зафіксованих в академічному тлумачному словнику української мови: були функціонально реактуалізовані й набули новітньої номінативної значущості словосполучки з прямим значенням іменника *війна* – «організована збройна боротьба між державами». Натомість слововживання з переносним значенням «стан ворожнечі між ким-небудь; суперечка, сварка з кимось; боротьба»¹ на кшталт *війна компроматів, ринкові війни, корпоративні війни, валютні війни, газова / молочна / шоколадна війна; комунальні війни; інформаційні війни* втратили соціальну гостроту і відійшли на віддалену периферію².

Лексико-семантичне профілювання концепту «війна». Війна – агресивний спосіб вирішення конфлікту. Цю особливість вербалізують номінації відомі, використовувані в попередні періоди (*вторгнення, агресія, бліцкриг, конфлікт, протистояння, зіткнення*), а також новітні, які з'явилися за час російсько-українського військового протистояння (*антитерористична операція / АТО, операція об'єднаних сил / ООС*

¹ Словник української мови: в 11 томах. Т. І. Київ: Наукова думка, 1970. с. 669.

² Докладно характеризуючи змістово-прагматичні параметри словосполук з іменником *війна* на початку ХХІ ст., М. Навальна вказала на різний ступінь їх закріплення в національному словнику: частина з них стали загальноновживаними стійкими словосполучками (як-от *виборча війна, передвиборчі війни, ринкові війни, валютні війни, інформаційні війни, війна компроматів*), інші вийшли з активного вжитку, оскільки позначали локальні, вузькопрофільні або тимчасові конфлікти [Навальна М. Війни загарбницькі й «солодкі» (семантична динаміка лексеми *війна* в сучасній мовній практиці. Культура слова. Вип. 66–67. Київ, 2006. с. 88–89].

тощо). Їх аксіологію визначають семи ‘агресивність’, ‘боротьба’. Крім того, як слушно стверджує М. Степаненко, для таких номінацій «характерні інші ідентифікувальні семи, що утворюють градаційний ряд і цим вияскравлюють диференційні ознаки подієвого денотата. Позицію детермінованого члена в аналізованих найменуваннях регулярно заповнює субстантив *війна*, рідше – споріднені з ним за інваріантною семою ‘відсутність миру’ лексичні одиниці»³.

Варто наголосити, що активність уживання і самого поняття *війна*, і названих вище його корелятивів дуже різна і часто суб’єктивно мотивована. Наприклад, спостереження за медіапрактикою 2014 – 2021 років переконливо засвідчує невизначеність позиції багатьох політиків (а в ширшому вимірі – політичних сил, партій тощо) щодо природи російсько-українського протистояння, небажання чітко артикулювати цю позицію, тобто назвати війну війною. Публічні, орієнтовані на соціум усні виступи й писемні тексти цього періоду насичені маніпулятивними, штучними мовними формулами, що відбивають активну евфемізацію мови війни, гібридизацію правди⁴ і мотивовані ідеологічно. До таких належать уже згадані вище *антитерористична операція / АТО, операція об’єднаних сил / ООС*, також описові конструкції з іменниками *протистояння (проти-стояння на Сході України, російсько-українське протистояння)* та *конфлікт (збройний конфлікт, військовий конфлікт, російсько-український конфлікт, конфлікт на Сході України, зона конфлікту, врегулювання конфлікту та ін.)*. До початку повномасштабного вторгнення вони часто домінували в практиці евфемістичного мовоопису війни: *14 квітня 2014 року офіційно почалася Антитерористична операція на Сході України. Ігор Криштун ... на момент початку АТО у квітні 2014 року був одним із тих, хто створював штаб АТО* (<http://surl.li/rwlzb> Дата запити: 14.02.2020); *Операція Об’єднаних сил – це один з інструментів відновлення державного суверенітету України та звільнення тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях* (<http://surl.li/rwhyq> Дата запити: 12.09.2021); *Російсько-український конфлікт: стан, наслідки, перспективи розвитку подій* (<http://surl.li/rwhyu> Дата запити: 14.08.2021); *...за весь період збройного протистояння з 14 квітня 2014 р. до 31 березня 2020 р. його жертвами стали близько 41–44 тисяч осіб* (<http://surl.li/ovojoy> Дата запити: 12.03.2021).

Переростання локальних воєнних дій у повномасштабний формат сприяло ідеологічно-оцінному виструнченню словника, пов’язаного

³ Степаненко М. І. Політика і війна: закономірності і парадокси мовного розвитку. Київ, 2024, с. 196.

⁴ Тараненко О. Долання евфемізації в «мові війни» українського медійного і політичного дискурсу. <http://surl.li/rwlzp>. Дата запити: 18.07.2020.

з чіткою кваліфікацією цих подій. Їх ключовою дефініцією, гіперонімом щодо численних синонімів і конкретизацій стало поняття *війна*. Пор.: У 2022 році **війна** набула нового масштабу, коли рф здійснила відкритий воєнний напад на Україну (<http://surl.li/rwhzh> Дата запити: 28.12.2022); 24 лютого 2022 року близько 4-ї години ... **російсько-українська війна**, розпочата РФ у 2014-му, перейшла в нову гостру фазу (<http://surl.li/rwhzk> Дата запити: 25.02.2023).

Прикметно, що актуалізовані в мовному обігу після 24 лютого 2022 року характерні означення *повномасштабна*, *широкомасштабна*, крім гіпероніма *війна*, системно поєднуються також із синонімічними та конкретизувальними поняттями *вторгнення*, *агресія*, *наступ*, *напад*. Пор.: За рік, що минув від **повномасштабного вторгнення**, український народ продемонстрував світові приклад мужності, стійкості ... перед жорстоким ворогом, що чисельно переважає (Главком. 24.02.2023); 24 лютого 2022 року російська федерація почала **широкомасштабне вторгнення** в Україну... Керівництво російської федерації готувалось до **широкомасштабного нападу** на Україну завчасно (<http://surl.li/opqzt> Дата запити: 12.10.2022); **Повномасштабна агресія** РФ продемонструвала кризу міжнародної системи захисту основоположних прав людини (<http://surl.li/rwiaj> Дата запити: 3.05.2022); **Широкомасштабна збройна агресія** Росії проти України підтвердила, що запорукою успішного виконання бойових завдань є ефективність діяльності військових розвідників (<http://surl.li/rwiab> Дата запити: 7.09.2022).

Активні вербалізатори поняття *війна* в сьогоденній мовній практиці – книжні синоніми *вторгнення* («вступ збройних сил однієї або декількох держав по суші, повітрям або з моря на територію іншої держави. Зазвичай здійснюється раптово і виражається в стрімкому просуванні (проникненні) виділених для вторгнення сил у межі іншої країни»⁵) та *інтервенція* («насиленницьке втручання однієї чи кількох держав у внутрішні справи іншої держави, спрямоване проти її територіальної цілісності, або політичної незалежності»⁶). В академічному 11-томовому Словнику української мови лексема *вторгнення* має стилістичну ремарку *рідко*, а іменник *інтервенція* не супроводжується жодними ремарками. Прикметно, що в масмедійних текстах 2014–2020-х років, які висвітлюють перебіг російсько-української війни, значно активніше побутує саме українська лексема. Можемо припустити, що, крім зафіксованих у лексикографічних тлумаченнях фахових нюансів, менша частотність уживання слова *інтервенція*

⁵ Вторгнення. Вікіпедія: вільна енциклопедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/вторгнення>

⁶ Там само.

пов'язана з вищим ступенем його книжності порівняно з українським іменником *вторгнення*.

Епітетний ряд номінації *вторгнення* формують прикметники *повномасштабне, збройне, вороже, російське, московське, путінське, рашистське* тощо. Пор.: **Повномасштабне російське вторгнення може спричинити ядерну гонку озброєнь** (Еспресо. 20.11.2022); **Унаслідок повномасштабного московського вторгнення загинули сотні дітей** (Європейська правда. 20.08.2022); **путінське повномасштабне вторгнення стало точкою неповернення...** (Слово Просвіти. 04–10.08.2022).

Цілком умотивовано до ядерної зони концепту «війна» належить іменник *агресія* – «неспровокований збройний напад однієї держави на іншу з метою загарбання її території, ліквідації або обмеження її незалежності»⁷. Сьогоднішня медійна, офіційно-ділова, розмовна практика засвідчує істотне розширення його сполучуваності – передусім у поєднанні з прикметниками, які синкретизують об'єктивно-логічну інформацію, соціальну оцінку та аксіологічну конотацію: *широкомасштабна, повномасштабна, збройна, воєнна, невиправдана, неспровокована, неприхована, відкрита, злочинна, кривава, московська* тощо. Пор.: **Широкомасштабна збройна агресія Росії проти України підтвердила, що запорукою успішного виконання бойових завдань Сил оборони є ефективна діяльність воєнних розвідників** (<http://surl.li/rwiab> Дата запити: 7.09.2022); **Неспровокована кривава агресія рф проти України, яка розпочалася 2014 року, створила в українському суспільстві новий дуже потужний проширок – волонтерів** (<http://surl.li/rwlue> Дата запити: 17.10.2023); **Неспровокована і невиправдана воєнна агресія Росії проти України ... підриває європейську і глобальну безпеку й стабільність** (<http://surl.li/rwlum> Дата запити: 21.11.2023); **Розсекречена історія. Московська агресія VS незалежність України** (<http://surl.li/xdemya> Дата запити: 2.11.2023).

Емблематичним концептом мови російської пропаганди від початку повномасштабної війни став політичний евфемізм *спеціальна воєнна операція*, а також його композитний варіант *спецоперація* та абревіатура СВО. Загострено-критичне, максимально зневажливе ставлення українців до цього маніпулятивного формулювання має переконливі вияви у практиці його написання: а) в лапках – «спеціальна воєнна операція», б) в українській транслітерації, що відбиває особливості російської вимови – *спецоперація, специальная воєнная операция*, в) в інвективних писемних фіксаціях фонетичної форми абревіатури СВО – *есвео, ЕсВеО*. Пор.: 24 лютого 2022 року близько 4-ї години президент РФ Володимир Путін оголосив про

⁷ Словник української мови: в 11 томах. Т. І. Київ, 1970. с. 18.

початок *«спеціальної воєнної операції»* (<http://surf.li/rwhzk> Дата запити: 25.02.2023); *Офіційно в росії немає війни, в них там «спецоперація»* (t.me/oleksiihoncharenko. 22.12.2022); Ми бачимо, як російські спортсмени, пов'язані з «Центральним спортивним клубом армії» або ж ЦСКА, та які лайкають пости про *спеціальную воєнну операцію* виступають на Олімпіаді у Парижі (ТБ Торонто, 25.07.2024); ...у школах на окупованих територіях активізували пропаганду. Приходять «казаки», ополченці та інший непотріб. Розповідають про «подвиги на *“есвео”*» (<http://surf.li/xogiwr> Дата запити: 26.05.2024); А що таке? Чого крічім? *ЕсВеО* не нравітся? Все ж по плану!! □ (© □ Курська Народна Мудрість).

Активне переструктурування, а також компонентне оновлення об'єктивно-логічних профілів концепту «війна» засвідчують медійно-політичні, художні тексти і побутово-розмовна комунікація. Зокрема, в ядерну зону перемістилися донедавна периферійні, а також її численно поповнили новітні поняття, які синкретично вербалізують мовну картину війни, сформовану у свідомості українців від 24 лютого 2022 року. До ключових одиниць об'єктивно-логічного профілювання концепту «війна» зараховуємо слова і словосполучення:

– **бомбування / бомбардування, бомбувати:** Після чергового щотижневого масованого **бомбардування** України в листопаді майже всі українці опинились без світла, води і тепла (Н. Грегуль); Всі допомагали і підтримували один одного, особливо в підвалі під час **бомбардувань**, коли читали новини про хід бойових дій (Н. Грегуль); Рашисти знову зранку **бомбували**. /.../ у домі нашому вони... (Ю. Дмитренко-Деспоташвілі);

– **ракетна атака, ракетні удари, летять / літають ракети:** ...коли по місту завдавали **ракетні удари**, ми жили наче уві сні, наче це тягнувся один безкінечний день-ніч (Н. Грегуль); Дивившись ніяково. Часто опускаєш погляд. Особливо, коли ми закриваємо собою наших дітей під час чергових **ракетних атак** (О. Пшенична); **Летять ворожій ракети**, / На захист встала вся країна, / Тарасів погляд на портреті: / Молюсь за тебе, Україно! (Ю. Дмитренко-Деспоташвілі); **Ракети літають**, / палають міста, / На фронті хоч відсіч / дамо їм сповна! (Ю. Дмитренко-Деспоташвілі); Коли **пролітає ракета** / тоді на якусь мить / можна побачити в небі / нове сиве пасмо / у волосся Бога (І. Андрусак);

– **тривога, сигнал тривоги, відбій тривоги, сирена:** Тишу роздерла **тривога**, / Небо затерпло, сліпе... / Найпершим насправді таки було слово... (Б. Томенчук); Що там в тебе, російська мамо? / Діточкі вже спати лягають? / А мої отут у підвалі, / Знов **відбою тривоги** чекають... (Г. Британ); Знов **вис сирена**, прокинись, не

спить! / Ворожа ракета у небі летить! /.../ Ось **стихла сирена**, треба знову заснуть. / Я сплю, це все сон... (Н. Грегуль);

– **приліт, вибух**: У результаті прильотів у багатьох районах міста відсутнє світло, у 80% домівок відсутня вода. ...Прильоти були навіть на території Києво-Печерської Лаври (Н. Грегуль); Я пам'ятаю, як я відчайдушно молилась Господу..., коли прокидалась від вибухів (Н. Грегуль); Закружляла ластівка: / Під крилом руїни, / Скрізь вогонь та вибухи (Ю. Дмитренко-Деспоташвілі);

– **бомбосховище, укриття, підвал**: навчіть мене реагувати / словами «війни немає» /.../ на плач дитини друзів / що не хоче йти в **укриття** (О. Гаджій); На телебаченні в той час працювала одна програма новин, яку транслювали всі канали. Трансляції велись з **бомбосховища**... Для багатьох киян на час повітряних тривог і бомбардувань **укриттям** служив Метрополітен (Н. Грегуль); Вас вишкребем зі всіх куточків, / Відплатимо за все сповна, / За те, що вам ім'я – війна... / За **бомбосховищ** страх і холод, / І за руїн теменне тло... (Б. Томенчук); Багато наших сусідів ... перші тижні війни ночували в **підвалі** (Н. Грегуль);

– **блокпост, барикада, укріплення, протитанкові їжаки**: Я – Житомир. / У мене тут розбили лікарні і чомусь пологовий. / Але вусатий дядько на **блокпосту** поправляє комір, / він був на Світлодарці і не схибить, стріляючи в ворога (А. Братасюк); Місто продовжувало жити своїм незвичним досі **воєнним життям** – з **блокпостами та паспортним контролем, з протитанковими їжаками і окопами** (Н. Грегуль); Біля будинку я помітила **барикади і укріплення, їжаки і мішки з піском** прямо під нашим балконом (Н. Грегуль); ...у дворі на дитячому майданчику варять **протитанкові їжаки** і розливають смертельні «напої» (Г. Крук).

Для названих профільовальних номінацій – як актуальних компонентів словника війни і вербалізаторів мовної картини війни – характерне інтенсивне семантичне притягання, щільне контекстне зрощення. Тому в текстах вони часто співіснують як рівновеликі, рівносильні змістово-оцінні домінанти: **Не спить натомлене місто, ракети летять над Дніпром. / Десь в укритті на підлозі спить дитя тихим сном. / Батько країну боронить. Тривога! Відбій!** / Як тебе сміли **бомбити, Києве мій!** (В. Лобач і Марина); Під регулярні завивання сирени **повітряної тривоги**, коли по місту завдавали **ракетні удари, і атаки ворожих дронів-безпілотників**, ми жили наче уві сні, наче це тягнувся один безкінечний день-ніч, без означеного числа, ніби час зупинився, і зима ніяк не закінчиться, і цей лютий триватиме безкінечно (Н. Грегуль); Вже п'ятий день іде **війна. / Від пострілів,**

гармат та кулеметів / Здрігається наша земля. / Неначе моторошний сон, / Лунає SOS – повітряна тривога (А. Добровольська).

Крім названих, важливі лексичні профілі концепту «війна» формують мілітарні й мілітарно марковані власні та загальні, родові і видові, прямі й образні, метафорично-перифрастичні назви спеціалізованої техніки, засобів, військових дій і стратегій, військового спорядження, одягу тощо. Цей корпус лексики вже достатньо докладно схарактеризовано в лінгвістичній літературі⁸. Водночас варто акцентувати увагу на емоційно-оцінних (іронічних і саркастично маркованих) метафоричних номінаціях, які поповнили український словник останнім часом. Серед найвідоміших – *українське смузі / бандерівське смузі / Бандера-смузі, напій смузі / узвар Бандери* (=коктейль Молотова – найпростіша саморобна запалювальна зброя на основі легкозаймистої суміші, яку наливають у скляну посудину), *бандеромобіль* (адаптований для військових потреб автомобіль із саморобним, тобто не заводським серійним, бронюванням; має підвищену прохідність), *русоріз* (процес масової та швидкої ліквідації російських військових), *оркодав* (загальна назва використовуваної для фронтових потреб військової техніки) та ін. Пор.: *Обізвався Старий Біб: / – Я пляшечок їм нагріб, / із напоєм Смузі зветься, / нехай тільки-но припреться* (О. Полозняк); *Їй [Україні – Г. С.] пхають межі очі ядерну кнопку, а вона сміється і мовчки колотить бандерівське смузі* (О. Пшенична); *Сотий Бандеромобіль* для українських воїнів презентували у Львові ... *Ювілейний, бойовий Бандеромобіль поїде до добровольчого підрозділу Збройних сил* (5 канал. 4.09.2022); *Небесний русоріз ... рятуює життя, осліплюючи російську розвідку!* (допис Instagram); *На Рівненщині збирають гроші на «оркодави»*. Нашим землякам..., які виконують бойові завдання на Бахмутському напрямку, терміново потрібні повнопривідні автомобілі для безпечного перевезення особового складу в зону виконання завдань (<http://surl.li/uknsux> Дата запити: 14.10.2023). Проілюстровані метафоричні неонімації мають прозору внутрішню форму й легко декодовувану семантику, що сприяє їх швидкому приживленню в мовній свідомості українського соціуму.

⁸ Тараненко О. О. Російсько-українська війна і українська мова (попередні спостереження). 2023. №3; Гриценко С. П. Мовні інновації російсько-української війни. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика. Вип. 2 (32). с. 9–13; Васянович Є. Структурно-семантичне наповнення концепту «війна» у лінгвістичних дослідженнях. Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах. Вип. 38. Київ, 2018. С. 5 – 11; Сюта Г. М. Лінгвософія опозиції «свій – чужий» у текстах періоду російсько-української війни. Українська мова. 2023. №2. с. 3 – 34; Сюта Г. Мова і мовна свідомість у час війни: стійкість і змінність маркерів національної ідентичності. Лінгвософія українських текстів ХХІ століття. Київ, 2023. с. 361 – 443.

Показові процеси оновлення спостерігаємо також у **металогічному (тропеїчному) профілі концепту «війна»**. У ньому традиційно звертаємо увагу передусім на епітетний та метафоричний сегменти.

Функціонально-семантичний аналіз масмедійних, художніх і художньо-публіцистичних текстів підтверджує, що в стилістичній ієрархії епітетних характеристик війни передбачувано й цілком виправдано домінують негативно-оцінні означення. Їх семантичну стратифікацію здійснюємо за ознаками:

– ‘масштаб війни’ – велика, всеохопна: *Маріуполь у перші дні вторгнення РФ. Як місто зустріло велику війну та чинило супротив ворогу* (РБК. 01.03.2022); **Велика війна** – це Буча і Маріуполь, Ізюм і Чернігів, Ірпінь і Охтирка, рівненська телевежа й миколаївські казарми, Гостомель і Старичі, Волноваха і Тростянець, Харків і Бородянка, ЧАЕС і ЗАЕС, Мотижсин, Херсон, зівалтовані жінки, вбиті діти, розстріляні медички, сотні місць злочинів по півночі, сході, півдню України, та й у центрі й на заході теж (Новинарня. 15.04.2022);

– ‘мета війни’ – загарбницька, нищівна: *Росія та її поплічники Білорусь несуть повну відповідальність за цю загарбницьку війну; винні у цьому будуть притягнуті до відповідальності за свої злочини* (<http://surl.li/rwlum> Дата запити: 16.06.2023); *Росія веде жорстоку загарбницьку війну проти України* (РБК. 21.01.2022); **Жорстока нищівна війна не припиняє розривати наші серця сумними звістками. Сьогодні, 22.11.2024 року, до рідного міста повертається Герой НА ЦИТИ...** (допис Facebook);

– ‘характер війни’ – агресивна, жорстока, кривава, терористична, цинічна, дикунська, варварська, безжалісна / безжальна: Вони [росіяни – Г.С.] в своїй більшості підтримували Путіна та **агресивну війну**, а тепер прийшов час сплачувати рахунки (24 канал. 01.03.2022); *Китай поглиблює взаємодію з РФ й усіма тими, хто втягнутий та підтримує жорстоку російську війну проти України* (РБК. 27.02.2022); **Щодня жертви на Донбасі й Харківщині ... Це все більше терористична війна** (24 канал. 15.07.2022); **...зірваної ГЕС смертельним вибухом / Перетворила варварська війна / Її на пекла вогняне горнило** (В. Павленко); **І грім кривавої війни / Не сполохнув його із поля бою. / Він там поліг...** (Т. Полуфанова); **Ця цинічна війна керівництва Росії проти України – нотатки загиблого бійця АТО** (<http://surl.li/rwzji> Дата доступу 26.09.2018); **Чому ця війна така жорстока, цинічна і дикунська? У XXI столітті...** (<http://surl.li/rwzjz> Дата запити: 5.04.2022); **Я знаю, встоїть Україна у цій безжалісній війні! / Течуть гарячі крові ріки на нашій стерзаній землі** (Н. Грегуль); **Рік безжальної війни. Бог послав нашому народу таке важке випробування, бо знає що ми його витримаємо! Ми Переможемо!** (Н. Грегуль);

– ‘оцінка війни’ – страшна, лиха, жахлива, абсурдна, безглузда, безумна, проклята: *Перша леді США Джилл Байден звернулася до президента РФ Путіна, аби він припинив безглузду війну проти України (Українська правда. 14.12.2022); Біля тебе ангелик схилювся, / Обійняв тебе міцно крильми, / Знає Він – ти сьогодні молився, / Щоб не було страшної війни (Г. Британ); В страшному сні би не приснилось, / В думках ніколи б не явилось. / Що в Україні йде війна, / Страшна, холодна й нескінченна (Г. Дармограй); Весь світ побачив жахливі фотографії та відеосвідчення цієї жахливої війни (Н. Грегуль); Постій, синочку, вже не йди, / Не треба – досить. / Буде проклятої війни! (Г. Дармограй); Я вірю і чекаю на кінець цієї безумної війни (Н. Грегуль); Лиха війна малих діток повиганяла з дому (Н. Грегуль).*

Простежуючи новітні напрямки стилістичної розбудови концептуального образу *війна*, Т. Вільчинська слушно звертає увагу на ментально-мовне розмежування несправедливої, загарбницької війни та справедливої, спрямованої на захист Батьківщини⁹. Прикметно, що на тлі продемонстрованої активної епітетної інвективотворчості ряд позитивнооцінних означень, з якими поєднується іменник *війна*, дуже обмежений. Його формують тільки два зафіксовані прикметники – *священний* («3. Метою якого є воля, визволення, мир і т. ін. (про боротьбу, війну тощо)»¹⁰) та *переможний* («2. Який закінчився перемогою»¹¹). Пор.: *Священна війна в Україні! / Не стих від гармат соловей! / Із нелюдом в битві єдиний / Він співом єднає людей! (Ю. Дмитренко-Деспоташвілі); Ви чули – мама голосила? / Йдемо по тебе, не на ви. /.../ Нам навіть помсти буде мало / І переможної війни... / Знайдем в Москві і за Уралом, / І буде вам ще та пора... (Б. Томенчук).*

Негативну оцінність метафоричних характеристик *війни* моделюють змістові семанти:

– ‘нищення’, ‘руйнування’ – *руїна, завали; нищити, руйнувати, перетворювати на руїни, троїтити; зруйнований, знищений, прострелений, розтрощений*. Пор.: *Спочатку ми були паралізовані коли побачили, як нашу країну нищать, і нам здавалось, що ми залишилися сам на сам у своєму горі в ці трагічні дні (Н. Грегуль); Мару навіжену [війну – Г. С.] не кликали, ні, / Сліпа, нищить все без розбору (Н. Грегуль); Серце кров’ю обливається, коли бачиш, як окупанти знищують наше все – наш урожай на полях, сучасну*

⁹ Вільчинська Т. П. Концепт «війна»: особливості мовної об’єктивації у газетному тексті. Лінгвістичні студії. Вип. 34. 2017. с. 112.

¹⁰ Словник української мови: в 11 томах. Т. IX. Київ, 1978. с. 106.

¹¹ Словник української мови: в 11 томах. Т. VI. Київ, 1975. с. 231.

сільськогосподарську техніку, комбайни, будинки, цивільних людей, все, що попадається на їхньому шляху (Н. Грегуль); **Більше року у нас йде війна і руйнується наш довколишній світ. Перетворюється на руїни все, що будувалося протягом життя декількох поколінь українців** (Н. Грегуль); **Закружляла ластівка: / Під крилом руїни...** (Ю. Дмитренко-Деспоташвілі); **Ворожа ракета майже повністю зруйнувала багатопверхівку в Дніпрі, і кількість жертв серед мирних мешканців сягнула більше 100 чоловік** (Н. Грегуль); **Він (дощ) омивав оголені хати, / Зруйновані садки, театри, школи, / Дитячі іграшки, прострелені ляльки, / Не гратимуться ними вже ніколи...** (Г. Британ); **Родичка чоловіка з села в Чернігівській області розповідала нам по телефону, що багато хат в їхньому селі зруйновано. Там йшли бойові дії та людям довелося пережити страхіття. ... Родичка розповіла, що всім кутком відпоювали одну бабу, яка спала на печі, коли від вибуху в її хаті вилетіли і двері, і вікна, все потрощило. Тільки вона і виціліла на печі** (Н. Грегуль); **Вони й не гадали ставати героями. / Та коли з-під завалів кричать матері, / Українцями врешті себе усвідомили, / Найстрашніше, що статись могло для русні** (Ю. Дмитренко-Деспоташвілі);

– ‘вогонь’ – вогонь, пожежа, згарище; горіти, палати, спопелити, пекти вогнем: **Ти отам, у вогні серед поля, / Серед в’їдливих звуків війни, /.../ Ти отам, лиш тримайся, живи** (Г. Британ); **Іде по згарищу війни / Марія, ніби Україна** (Б. Томенчук); **...ще палають міста і села, ще валить чорний дим на згарищах** (Н. Грегуль); **Він (дощ) мав з веселками кружляти в вишині, / Краплинами літати над полями... / Він мав би... Та війна пекла вогнем, / Його краплини билися об камінь / Там, де колись життя било ключем** (Г. Британ); **3 березня, коли бомбардування Києва і Київської області були надзвичайно потужні, вже всім стало ясно, що ця війна розгорасться як пожежа, яку неможливо буде спинити...** (Н. Грегуль).

Загалом такі метафори продовжують традицію національного образно-експресивного мовоопису війни і не виходять за межі поетичного канону.

Традиційну конфігурацію мовної картини війни збережено також у **психоемоційному профілі** однойменного концептуального образу. Його формують слова і слововживання із семами:

– ‘страх’ – страх, страшно, було дуже страшно, моторошно, боятися: **Ми на власні очі побачили її [війни – Г. С.] жахливі картини і на власному досвіді дізнались, як це страшно** (Н. Грегуль); **Ми з Олександром залишились у своїй квартирі у Києві. Спочатку було дуже страшно, але ми вирішили залишитися вдома. Олександр сказав: «Я нікуди не поїду, тут мій дім. Хай вбивають!»** (Н. Грегуль);

Коли було дуже страшно, ми молились. ... Молились про спасіння і найбільше хотілось дочекатись ранку, коли буде нарешті світло і не так страшно (Н. Грегуль); *...від вибухів спати в квартирах було моторошно* (Н. Грегуль); *Світло сердець шляхетних / Крізь біль і страх / Будить, єднає вперто / В один вогонь / Попри загрози смерті, / Ряди безсонь* (Г. Сливка);

– ‘біль’: *І судився нам боєм позначений час...* (Б. Томенчук); *Ти відчуваєш те, як плаче мати, / І боєм б’ється до землі?* (Г. Британ); *В душі солдата чорний біль, / І серце б’ється без зупину, /.../ Він хоче жити, щоб побачить / Як процвіте його країна* (Т. Полуфанова);

– ‘лють’, ‘гнів’, ‘ненависть’ – *лють, гнів, ненависть, ненавидіти, русофобія, русохетрія: Ми відчуваємо лють. ... І ця лють дає нам сили* (О. Пшенична); *Ніхто не думав, ніхто не бачив, / Яка бува українська лють...* (Х. Соловій); *Лють і ненависть до ворога стала вражаючою, бо звірства окупантів ... збурили народний гнів* (Н. Грегуль); *...є один фактор, який робить мене типовою україною – всеохопна ненависть до русні* (А. Полякова); *Ти, головне, повертайся, здолавши / Чистого зла непрожований стогін, / І відпуская цю ненависть назавше / Посеред мирної тиші густої* (І. Цілик); *бути біженцем: / погано спати / прокидатися в тривозі / гортати стрічки / ненавидіти русню більше, ніж учора / прокинутися невиспаним / обіймати дітей / гортати стрічки / ненавидіти русню...* (Стронговський); *Ніколи не думала, що можна так ненавидіти, але це єдине почуття, яке в мене виникає при слові «русский»* (коментар Facebook).

Знакове оновлення цього мініпрофілю – номінації *русофобія* та *русохетрія*. У текстах спостережено їх одновекторну об’єктну спрямованість (→ *русня, росіяни*) та епітетну сполучуваність (*люта, абсолютна, всеохопна*). Пор.: *Зараз моя русофобія абсолютна. Вона стала такою зранку 24 лютого, коли мені зателефонувала мама і вмовляла не йти воювати, коли моя подруга вивозила дитину з Харкова під обстрілами, коли друзі розишували родичів у Маріуполі, коли я щовечора писала в Енергодар і Охтирку: "Як ви?", тримаючи у голові «Хоч би живі»* (А. Полякова); *русохетрія* – новий термін. *Ненависть. Русофобія* – неправильний термін. Тому що використовує корінь фобос – страх. Ніхто росіян не боїться (коментар Facebook).

Загалом упродовж десятиліття російсько-української війни, а особливо за три роки повномасштабного вторгнення нашу мову інтенсивно наповнили і сама номінація *війна*, і значна кількість понять, слів і висловлень, які об’єктивно пов’язані з війною. У колективній мовній свідомості, у різножанрових та різностильових текстах вони формують об’ємний однойменний концептуальний образ, що є

фрагментом новітньої української мовної картини світу. Актуальні типи його лінгвоментального профілювання – лексико-семантичний, об'єктивно-логічний, металогічний, психоемоційний.

2. Лінгвоментальне профілювання концепту «відповідальність» у мовній практиці 2022–2025 років

Найпоказовіші лінгвоментальні трансформації, які відбулися в семантиці й аксіології концептуального образу «відповідальність», мотивовані його концептуальним зв'язком із поняттями *пам'ять* та *історія*. Зокрема, з огляду на потребу осмислення ідеологічно-політичного контексту, причин, змісту, перебігу російсько-української війни і враховуючи принциповий запит українського соціуму на визначення й покарання її винуватців максимально увиразнено мотив історичної та особистої *відповідальності* російських агресорів за військовий злочин проти України й українського народу. Цей мотив показово корелює з ідеєю «історичної відповідальності через обов'язок пам'ятати, засудження агресії і покарання агресора»¹² і послідовно, дуже численно вербалізований у текстах: *нам випав тягар сусідити з біснுவатим фюрером і його не менш божевільним народом. І то ще питання, хто з них від кого заразився. Але **відповідальність** вони мають понести спільну* (Українська правда. <http://surl.li/mxcza> Дата запити: 10.01.2023).

За нашими спостереженнями, сьогодні ядерну зону концепту «відповідальність» формують номінації *прощення* (точніше, його заперечний варіант *НЕпрощення*), *кара*, *суд*, *вирок*, *помста*, *відплата*, *розплата*, *санкції*, прецедентні висловлення *кров за кров*, *смерть за смерть*, *до сьомого коліна*, символізовані оніми *Нюрнберг*, *Гаага*.

Показовий новітній вектор осмислення й вербалізації концепту «відповідальність», спостережений у поетичних та публіцистичних текстах періоду війни, – *непрощення*. Контексти, за якими простежуємо цей розвиток, дуже різноманітні з погляду актуалізовуваної модальності (нерозуміння, обурення, злість, лють, ненависть, віра, впевненість тощо). Незважаючи на цю «модальну гетерогенність», їх показово об'єднує ментальний вихід у морально-аксіологічну площину «не простити, не пробачити агресора». У поетичних текстах 2022 року – «живих» художніх реакціях на жахіття окупації, руйнувань, депортації, смерті рідних (військових і цивільних) – емоційний досвід українців вербалізують заперечні конструкції *ніколи не прощу*; *не всіх прощу*; *навчилися не прощати*; *дозволяє не прощати*; *не схочем простити*; *простити не вистачить сил*, *не буде прощення* та ін.:

¹² Чекаленко Л. Д. До питання методології дослідження поєднання історії і пам'яті. Теоретико-методологічні засади дослідження історичної пам'яті: зб. наук. праць. Київ, 2020. с. 9.

З міста, що ракетами розтрошене, / До усього світу прокричу: / Цього року у Неділю Прощену / Я, здається, не усіх прощу! (О. Ірванець); *Втомилися ангели бути на чатах, / І був календар від зими до зими... / І пробував світ нас навчити прощати, / Але не прощати навчилися ми* (Б. Томенчук); *Я не знаю, коли... Але сонце зійде, вечорове... / І заплачуть дощі понад лонами свіжих могил... / Ворог ниць упаде і пристане на наші умови, / Та простити його навіть в Бога не вистачить сил...* (Б. Томенчук); У заповіті Роман [Ратушний – Г. С.] написав, що він **не прощає росіян. Не прощаю і я. І ніколи не прощу** (<http://surl.li/lwlefu> Дата запити: 09.06.2023).

Емоційну резонансність образу **непрощення** істотно помножує його нарощення обставинами **ніколи**, *нізачо: З вами й я і вистою, й віцілью, / Як у землю рідну міцно впрусь. / Я ніколи не прощу Росію. / ...Чом відводиш очі, Білорусь?* (О. Ірванець); *Я слово лиш одне / Скажу на вбивчій мові, / Війни вам “не прощу” / Нізачо і ніколи. / .../ Де мову соловей / Витьохкує й колише – / “Не зацветет апрель”, / Розквітне лише квітень!!!* (Н. Матвієнко); **Ніколи, чуєте, ніколи українці не пробащать карликового фашиста**, у якого не руки, а вже вся душа в наший крові (коментар YouTube).

Показову трансформацію **морально-етичного профілю** в мовомисленні, а відтак і в мовній картині світу українців простежуємо за тим, що розглянуте семантичне перетікання в межах градаційного ряду *пам'ятати – не забути – не пробачити / не простити* продовжує і доповнює дія *відізнити*. Що більше: їх контекстне «зрощення» і в поетичній мові, і в усній та писемній практиці масмедіа стало своєрідною текстотвірною, образотвірною стильовою нормою: *А вітри розлютились і стають прапорами, / І замало їм неба, гніву і висоти... / За могили глибокі, за розстріляні храми, / І за маки криваві – не прости... Відізнити...* (Б. Томенчук); *Величезна кількість розстріляних цивільних. Просто на вулицях. Багато з зав'язаними руками. Геноцид українців. Ніякого прощення. Лише помста московській псевдодержаві* (Знай. UA.3.04.2022).

Мотивована подіями війни логіка осмислення історичної відповідальності виправдовує семантичне ототожнення понять *прощення* і *забування / забуття* (у форматі *простити* і *забути*), що донедавна не було ключовим у національній мовній картині. Таке оцінно-семантичне оновлення лінгвоментального профілю в текстах оприявнюють заперечні конструкції з дієсловами *могти* та *хотіти*: **Не зможем забути. Не схочем простити.** / *Вклоняємось, Боже, доземно й донебно / За силу Твою, від усього найвищу, / Цю гидь найидкішу, гієну ганебну / Вбивали, вбиватимем, доки не знищим!* (Б. Томенчук). Завершальна синтагма поезії Б. Томенчука засвідчує

вихід у площину «помста» – іще один знаковий вектор оновлення концептуального образу «відповідальність».

Лексичні конкретизатори образу *помста* – іменники *помста*, *мста*, дієслова *мстити*, *помститися*. Формати їх уживання узгоджені з тематично-змістовими параметрами різножанрових текстів про соціальні й особисті психотравми, яких зазнають українці в час війни: *Десь роздирає небо “Іскандер”, / Про щось сирена завиває звідкись, / Аборигени з племені бандер, / Світає мста... І ми готові битись* (Б. Томенчук); *Ви чули – мама голосила? / Йдемо по тебе, не на ви. / Вона упала, волосина, / В її дитятка з голови... / Громами лютими упала / Ота, що Боже борони... / Нам навіть помсти буде мало / І переможної війни...* (Б. Томенчук).

Традиційні засоби вербалізації семантики активної, динамічної, процесуально тривалої *помсти* – дієслова *мстити*, *помститися*, пор.: *Хай холоне кров від нещадних нас, / Йдем в запеклий бій – вицент розтроцим вас. /.../ Вас затягне вир з сліз сиріт і вдів, / Помстимось за всіх, мертвих і живих!* (Н. Грегуль); *...кожному буде по вірі – і ось наша віра: /.../ кате, тобі не здалося / вистойм / виростем / виживем / і помстимось!* (Є. Жарікова).

Дієслівний образ *помститися* в поетичній мові розвиває достатньо послідовну, стійку сполучуваність із фразеосполукою до сьомого коліна («дуже гостро, нестримно, жорстоко»), що значно посилює семантику *помсти*, нарощуючи, крім актуалізованих у лексико-графічному тлумаченні базових змістовірних сем, також інтенсифікувальні семи ‘нещадно’, ‘надовго’: *Гуде в тобі віків небесний дзвін... / Помститися до сьомого коліна / Волає кровно піднята з колін / Постріяна невбита Україна...* (Б. Томенчук). Пор. семантико-експресивне посилення, що його зумовлює заміна дієслова *помститися* на *спалити*: *Хай западеться їхній ізм, / Терпінням нашим повні чаші. / Ізбави світ від їхніх ізб, /.../ Спали до сьомого коліна... / Іде по згарищу війни / Марія, ніби Україна* (Б. Томенчук).

Також дуже очевидним у сучасній різностильовій мовній практиці є кореляція (іноді навіть ототожнення) образів *відповідальність* та *кара*. Це підтверджує текстотвірна активність іменників *кара*, *покарання* та дієслова *карати*. Це дієслово – особливо знаковий маркер трансформації мовної картини світу, бо, за нашими спостереженнями, йому в аналізованих текстах послідовно граматично підпорядковуються іменники *агресор(и)*, *ворог(и)*, оцінна сполука *російські кати*. Пор.: *Хочеться тиші та перемоги, / І щоб позаду були всі тривоги. /.../ Всіх покарали російських катів, / Так щоби знов «павтарить» не хотів* (Ю. Дмитренко-Деспоташвілі).

Загострено-негативне ставлення до агресорів і впевненість у невідворотності їхньої *кари* увиразнене в контекстному протиставленні молитовних прохань *нас прости* (дія скерована на «своїх») – їх *покарай мечем* (дія скерована на «чужих»): *Всі гадали, що ми навприсядки? / Всі гадали, що ми з калачем? / Прости, Боже, нас, а цих виродків / З наших рук покарай мечем...* (Б. Томенчук). Експресивність нетипового молитовного прохання *покарай мечем* (за християнськими канонами ворога прощають, а не просять для нього кари) показово увиразнена обставиною з *наших рук*. Цю експресивність також доповнюють колоквіалізовані номінативно-оцінні (*виродки, орда*) й дієслівні (*відкусять і не подавляться*) характеристики, які дегуманізують образ ворога, агресора. І це теж характерна риса мовної картини світу, трансформованої за час повномасштабного вторгнення.

У створених за час повномасштабної війни поетичних і публіцистичних текстах набув нової значущості лінгвоментальний профіль *відповідальність – суд*. Зокрема, нову сполучуваність та аксіологію розвинули образи *Божий суд, найвищий суд, Гаага, Нюрнберг*. Пор.: *І буде суд, московіє імперська, / Найвищий суд, якого не минеш, / За кров невинну, що рікою летється, / На вічні муки віддана будеш* (Г. Британ); *Усіх гріхів зібравши бруд, / Орда про милість заканючить. / Та суд людський і Божий суд / Сповна скарають злочин* Бучі (О. Магурін); *Тремти, вороже! / В новий рік / Нова вступає Україна! / І в неї є мета єдина: / За кожне знищене життя / Тебе до суду притягнути!* (Ю. Дмитренко-Деспоташвілі); *В бункері десь карлик скаженіє, / Втілюється українська мрія. / Всю кремлівську банду / Десь у Нідерландах жде Гаага, жде* (О. Акулова). Важливо, що в цих ілюстраціях суд як *відповідальність* за агресію і військові злочини окреслений не в гіпотетичній, а в цілком осяжній перспективі, яку оприявнюють дієслова *буде, жде, не минути, притягнути, покарає / скарає* тощо. І ця стилістична тенденція має конгруентні реалізації в медійних текстах та соцмережевій комунікації: *росія перекреслила все хороше, що в неї було, розстрілюючи чоловіків з зав'язаними руками в Бучі, гвалтуючи жінок на Сумщині, скидаючи бомби на лікарні в Маріуполі, переїжджаючи танками автівки на Запоріжжі, відправляючи машини їхати по мінах на Чернігівщині. Все це мають перераховувати судді Нюрнберга та Гааги* (А. Полякова).

На окрему увагу у визначенні нових профілів концепту «відповідальність» заслуговують мінітексти, що їх умовно можна об'єднати за ознакою експлікованої модальності *погрози / попередження*. У них і граматично, і семантично, й експресивно домі-

нують дієслова *начувайся, тремти, бійся, стережися* тощо, які поєднуються зі знаковими власними (*Каїн*) і загальними (*кат, ворог* та ін.) назвами в структурах звертання: *проклятий Каїн, начувайся; тремти, вороже; кате, бійся засинати; кінець вже скоро, клятий враже* та ін. Пор.: *На нашій боці – правда, віра, Бог. / А ти, проклятий Каїн, начувайся! / Хай згине твоє військо сатанинське. / Покайся перед Авелем, покайся! / За те, що цілиш в серце українське...* (Т. Семенченко); *Чуєш, кате, бійся засинати, / Бо маленький хлопчик з Ірпеня / Прийде уночі, щоб нагадати, / Як вмирала вся його сім'я, / Коли ти прийшов у їхню хату... / Він буде ходити за тобою, / Крок за кроком, кате, щоб ти знав! / Бійся!.. Не дадуть тобі спокою, / Душі, тих, що ти закатавав...* (Г. Британ).

На рівні граматичної організації концепцію особистої й колективної історичної відповідальності реалізують об'єктивні, документально достовірні образи, створені за граматичною моделлю «прийменник за + 3. в. Іменника – назви злочину». Тексти щільно насичені образами вже здійсненої, на цей час здійснюваної і майбутньої помсти за Батьківщину, за дітей, за зруйновані мрії, за понівечені долі, за обстріли, за кожне спалене місто, за Маріуполь і т. ін. Цей ряд конкретизаторів – відкритий, його потенційна продовжуваність і наповнюваність мотивовані і колективним суспільним досвідом, і особистими переживаннями, індивідуальною емоційною пам'яттю авторів: *Ми відчуваємо лють. За кожну вбиту дитину. За кожну понівечену долю. За кожне спалене місто. За кожну зруйновану мрію. І ця лють дає нам сили* (О. Пшенична); *...ворог заплатить за кожне загублене життя, за кожного невинно вбитого українця, за кожну дитину, за кожну вдову, за кожну сироту, за всіх полеглих в боях, за кожного закатованого мирного жителя* (Н. Грегуль).

Концепт «відповідальність» – один із ключових в національній мовній картині світу, трансформованій за час повномасштабного вторгнення. Важливий напрямок його текстово-асоціативної розбудови – історична колективна й індивідуальна, особиста відповідальність російських агресорів за військовий злочин проти України та українського народу.

ВИСНОВКИ

Для утвердження ідентичності українського народу, який героїчно протистоїть ворожій агресії, захищає суверенітет своєї країни, природними є переформатування його мовної свідомості, перебудова національної мовної картини світу. Простежене за різножанровими і різностильовими текстами переструктурування ієрархії значущих,

домінантних концептів мотивоване осмисленням причин та оцінюванням наслідків трагічно-травматичної реальності війни.

Кардинальні трансформації зафіксовано у лінгвоментальних профілях визначальних для новітньої української мовної картини світу концептів «війна» та «відповідальність».

АНОТАЦІЯ

Схарактеризовано зміни національної мовної картини світу та відповідного їй словника, що зумовлені реальністю російсько-української війни.

З огляду на інтенсивність розширення логіко-семантичних і асоціативних зв'язків запропоновано розгляд трансформацій лінгвоментальних профілів двох часово маркованих ключових концептів – «війна» та «відповідальність».

Акцентовано увагу на явищах мілітаризації словника, на масштабному оновленні когнітивно-семантичного комплексу актуальних уявлень про війну, відповідальності за події та наслідки війни. Продемонстровано масштабне поповнення арсеналу понять, номінацій і висловлень, які об'єктивно пов'язані з осмисленням подій війни та їх суспільним сприйманням та оцінюванням.

Окремо відзначено, що в сучасній мовній практиці вживання іменника війна у переносному значенні периферизоване. Актуальне для сучасної української мовної практики пряме значення «організована збройна боротьба між державами» вербалізоване в низці традиційних і новітніх лексичних корелятів, зокрема й політичних евфемізмів.

Доведено, що одним із визначальних в українській мовній картині війни є концепт «відповідальність». Важливий напрямок його текстово-асоціативної розбудови – історична колективна й особиста відповідальність російських агресорів за військовий злочин проти України та українського народу.

Література

1. Васянович Є. Структурно-семантичне наповнення концепту «війна» у лінгвістичних дослідженнях. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах*. Вип. 38. Київ, 2018. с. 5–11.
2. Вільчинська Т. П. Концепт «війна»: особливості мовної об'єктивації у газетному тексті. *Лінгвістичні студії*. Вип. 34. 2017. с. 110–114.
3. Гриценко С. П. Мовні інновації російсько-української війни. In: *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*.

Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика. Вип.2 (32). с. 9–13.

4. Навальна М. Війни загарбницькі й «солодкі» (семантична динаміка лексеми війна в сучасній мовній практиці. *Культура слова.* Вип. 66–67. Київ, 2006. с. 88 – 89.

5. Парахонський Б. О., Яворська Г. М. Онтологія війни і миру: безпека, стратегія, смисл. Київ, 2019.

6. Словник української мови: в 11 томах. Т. І. Київ: Наукова думка, 1970.

7. Степаненко М. І. Політика і війна: закономірності і парадокси мовного розвитку. Київ, 2024.

8. Сютя Г. М. Лінгвософія опозиції «свій – чужий» у текстах періоду російсько-української війни. *Українська мова.* 2023. №2. с. 3–34.

9. Сютя Г. Мова і мовна свідомість у час війни: стійкість і змінність маркерів національної ідентичності. Лінгвософія українських текстів ХХІ століття. Київ, 2023. С. 361–443.

10. Тараненко О. Долання евфемізації в «мові війни» українського медійного і політичного дискурсу. <http://surl.li/rwlzp>. Дата запису: 18.07.2020.

11. Тараненко О. О. Російсько-українська війна і українська мова (попередні спостереження). *Мовознавство.* 2023. № 3. С. 3–29.

12. Чекаленко Л. Д. До питання методології дослідження поєднання історії і пам'яті. Теоретико-методологічні засади дослідження історичної пам'яті: зб. наук. праць. Київ, 2020.

13. Яворська Г. М. Концепт «війна»: семантика і прагматика. Стратегічні пріоритети. Серія: Філософія. 2016. №1. С. 14–23.

14. Вторгнення. *Вікіпедія: вільна енциклопедія.* URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/вторгнення>

15. Інтервенція. *Вікіпедія: вільна енциклопедія.* URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/інтервенція>

Information about the author:

Siuta Galyna Myroslavivna,

Doctor of Philological Sciences, Professor,

Leading Researcher at the Department of stylistics,

language culture and sociolinguistics

Institute of the Ukrainian Language of the National Academy of

Sciences of Ukraine

4, Mykhaila Hrushevskoho street, Kyiv, 01001, Ukraine